

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТОВАРИСТВ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИХ КООПЕРАТИВІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

О. М. Віленчук, к. е. н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Проаналізовано зарубіжний досвід організації та функціонування страхових товариств некомерційного типу. Виявлено недоліки та переваги в діяльності товариств взаємного страхування. Обґрунтовано необхідність та доцільність розвитку товариств взаємного страхування та страхових кооперативів у контексті підвищення рівня страхового захисту аграріїв.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світового ринку аграрного страхування проявляються у формуванні різноманітних організаційно-правових форм діяльності страховиків. Поряд з комерційним страхуванням все активніше розвиваються товариства взаємного страхування та страхові кооперативи. Посилення ролі та значимості некласичного страхування в аграрній сфері зумовлено необхідністю посилення страхового захисту товаровиробників шляхом інтеграції майнових інтересів всіх суб'єктів страхового процесу.

Зважаючи на високий рівень ризикогенності аграрного виробництва та необхідності мінімізації негативних наслідків для товаровиробників постає завдання у виборі найефективнішої форми страхового захисту. Класичні комерційні страхові компанії мету своєї діяльності вбачають виключно у зростанні прибутковості від реалізації страхових послуг. У той же час товариства взаємного страхування та страхові кооперативи функціонують як неприбуткові організації і займаються наданням страхових послуг аграріям з метою захисту їх

фінансово-економічних інтересів на випадок настання страхових подій. Ще у 80-х рр. XIX ст. німецький вчений А. Вагнер у своїй науковій праці «Держава і страхування» (1881 р.) зазначав, що страхування слід розглядати не як комерційний інститут, а як «загальну потребу» при цьому «індивідуальний момент відступає назад, соціальний – виступає вперед» [12]. Активізація ділової активності на некомерційному сегменті страхового ринку сприятиме підвищенню ролі страхування як фінансового інструмента мінімізації ризиків у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитку страхової науки у сфері аграрної економіки присвячено праці відомих дослідників, серед яких слід відзначити Акімова В. В., Акімочкіна Д. В., Архіпова В. Б., Борзих В. Н., Воблого К. Г., Граве К. А., Серебровського В. І., Навроцького С. А., Пантелеймоненка А. О., Чайнова О. В. Водночас, питання розвитку товариств взаємного страхування та страхових кооперативів у сільському господарстві знаходиться практично поза увагою вчених-аграріїв, що потребує активізації наукової роботи за даним напрямом дослідження.

Метою даного дослідження є узагальнення світового досвіду в організації діяльності товариств взаємного страхування й страхових кооперативів та обґрунтування доцільності розвитку даного сегменту страхового ринку, зокрема для потреб аграріїв. У процесі дослідження використовувались методи індукції, дедукції, синтезу та аналізу з метою узагальнення авторських поглядів щодо розвитку сегменту некомерційного страхування, використовуючи сучасну систему страхового захисту.

Виклад основного матеріалу. За оцінкою експертів страхового ринку у найближчі роки слід очікувати на розвиток товариств взаємного страхування та страхових кооперативів. Сприятливі умови для їх поширення мають бути створені в сільському господарстві (захист фермерських господарств), у малому промисловому і торговельному бізнесі та страхуванні життя. Дослідження світового ринку страхування показує, що у США (37,9 % світового ринку страхування) товариства взаємного страхування покривають 57,6 % ринку страхування життя і 27 % ринку загального страхування, майже така сама питома вага товариств взаємного страхування на ринку страхових послуг Канади. Серед країн Західної Європи (33,9 % світового ринку страхування) найбільший сегмент ринку взаємного страхування припадає на: Австрію, Фінляндію, Німеччину, Нідерланди, Великобританію, Швецію. У Японії (більше 25 %

світового ринку страхування) товариства взаємного страхування становлять 89,4 % ринку страхування життя і 5,1 % ринку загальних видів страхування [1].

Завдання товариств взаємного страхування полягає у наданні членам-пайовикам об'єднання найбільш якісних послуг зі страхування за прийнятну ціну. Перевищення доходів над витратами товариства йде, передусім, на поповнення резервного фонду. Надлишки, накопичені за звітний період діяльності товариства (як правило, протягом року), за рішенням загальних зборів, можуть використовуватись на поповнення страхових резервів та на відшкодування збитків. Розподіл суми чистого доходу серед членів товариства взаємного страхування здійснюється пропорційно до їх вкладів у той чи інший фонд (тобто проводяться кооперативні виплати). Солідарна відповідальність членів товариства обмежується межами їхньої страхової суми [8].

Необхідно зазначити, що взаємне страхування має свої переваги та недоліки. Негативні сторони проявляються більшою мірою на початковому етапі діяльності товариств взаємного страхування, коли кількість страхувальників є ще недостатньою, не сформовано резервний капітал, не організовано перестраховання і може виникати необхідність сплати членами товариства додаткових страхових платежів.

До позитивних сторін, по-перше, слід віднести принцип безприбуткової діяльності товариств взаємного страхування. Так, при перевищенні доходів над витратами товариства, одержана різниця може спрямовуватися або у зменшення наступних страхових платежів, або розподілятися між учасниками товариства [2, с. 43]. По-друге, відмінною особливістю взаємного страхування є те, що страхувальники, вступаючи до товариства взаємного страхування, набувають статусу страховиків, а відтак одержують можливість контролювати його діяльність. Завдяки цьому забезпечується прозорість і зрозумілість страхових відносин, що підвищує рівень довіри учасників товариства до механізму страхування [4, с. 41].

У країнах Європейського Союзу поряд із товариствами взаємного страхування паралельно функціонують і страхові кооперативи, які є подібними за своєю економічною сутністю. У науковій літературі страхові кооперативи (*insurance cooperatives*) – розглядаються як об'єднання осіб, організоване для забезпечення покриття застрахованих ризиків, що формують фонд виплат за рахунок пайових внесків і діють на неприбутковій основі [14].

Аналіз страхових ринків Європейського Союзу дає підстави стверджувати, що діяльність названих організацій займає значне місце у загально європейському страховому просторі. Згідно аналітичних матеріалів, опублікованих Асоціацією товариств взаємного страхування та страхових кооперативів Європи (Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe; AMICE); об'єднує 120 організацій-членів з 17 країн. Першість серед країн Західної Європи посідають Нідерланди, Фінляндія та Австрія.

В цілому у країнах Західної Європи функціонує більше 7 тис. ліцензованих страховиків, з яких 2 тис. складають товариства взаємного страхування [13]. Наявність на європейському ринку страхування значної кількості неприбуткових страхових організацій обумовлено такими причинами:

1. Потребою у демократизації та гуманізації страхового процесу, особливо в умовах перманентності фінансово-економічних криз, які уповільнюють розвиток національної економіки;

2. Необхідністю надання реального страхового захисту тим, хто потребує його за мінімальною економічно обґрунтованою ціною. Відсутність комерційної складової у взаємовідносинах між учасниками страхового процесу створює додаткові передумови для довіри до даного фінансового інструмента щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб;

3. Організаційно-економічні та фінансові основи взаємного страхування максимально спрощують механізм використання фінансових ресурсів страхування для інвестування учасників страхових відносин. Товариства взаємного страхування можуть розміщувати частину страхових резервів у позики своїм членам;

4. Взаємовідносини між товариствами взаємного страхування формуються в основному на партнерських відносинах. Вони можуть об'єднуватись у союзи або асоціації, у рамках яких реалізуються відносини перестраховання;

5. Перевагою товариств взаємного страхування є те, що вони можуть прийняти на страхування специфічні ризики, від яких комерційні страхові компанії, як правило відмовляються.

Досвід країн Європейського Союзу показує, що розвиток кооперативного страхування матиме позитивний вплив на аграрний сектор України. Ще на початку ХХ ст. досвід кооперативного страхування худоби, посівів і врожаю став предметом глибокого вивчення вченими-аграрниками Так, основоположник теорії сімейного селянського господарства, теоретик і практик сільськогосподарської кооперації О. В. Чайнов присвятив цьому важливому питанню декілька

своїх праць. Зокрема, у 1913 р., опубліковано його наукові праці «Страхование скота во Франции» й «Кооперативные вопросы на общеземском съезде по страхованию скота» [9,10].

Зважаючи на особливу роль кооперативного страхування «у справі відтворення і збереження капіталів селянського господарства» О. В. Чаєнов зазначав: «...існують такі галузі лиха, стосовно яких механічна робота великих комерційних страхових компаній виявляється малопридатним методом вирішення страхової проблеми» [11]. Майже через 100 років сказане вище не втратило своєї актуальності. Розглядаючи європейський досвід, слід згадати, що першість у страхуванні аграрного сектора тривалий час тримали Франція і Бельгія. Кооперативне страхування худоби, посівів і урожаю традиційно застосовувалось й в інших країнах Європи, передусім Швейцарії, Німеччині, Італії та Іспанії.

В Україні здійснюються лише перші кроки щодо повноцінного функціонування ринку взаємного страхування. На законодавчому рівні дане питання регулюється ст. 14 Закону України «Про страхування» [6], а порядок створення та діяльності товариств взаємного страхування визначає «Тимчасове положення про товариство взаємного страхування» [7].

Проте, існує нагальна потреба в удосконаленні організаційно-правових та інституціональних засад функціонування товариств некомерційного типу. Необхідно чітко регламентувати порядок надання страхового захисту зацікавленим особам, визначати права та обов'язки суб'єктів страхового процесу та умови забезпечення платоспроможності й ліквідності страховиків, сприяти розвитку сучасної інфраструктури страхового ринку.

Отже, постає необхідність відродження повноцінної системи страхового захисту у сільському господарстві. Така система має базуватися не лише на принципах комерційної доцільності, але і обов'язково враховувати такі загальнолюдські цінності, як взаємодопомога, толерантність та максимальна сумлінність. Передумовою для організації та ефективного функціонування на національному та на регіональних страхових ринках товариств взаємного страхування та страхових кооперативів є забезпечення реалізації таких заходів:

1. Враховуючи специфіку сільськогосподарського страхування та географічне розподілення ризиків, територіальний аспект має вирішальне значення при організації страхових товариств некомерційного типу. Необхідно створювати такі страхові товариства у всіх регіонах з відповідною розгалуженою мережею на районному

рівні. Це забезпечить максимальне покриття страхуванням тих ризиків, які становлять істотну небезпеку для потенційних страхувальників;

2. З метою прозорості та контролю за рухом грошових потоків страхового товариства доцільним є включення до складу спостережної ради представників страхових товариств та страхових кооперативів. Солідарна відповідальність учасників страхового процесу сприятиме підвищенню довіри до такої важливої фінансової інституції, як страхування;

3. Товариствам взаємного страхування та страховим кооперативам доцільно створити трьохрівневу систему страхового менеджменту. На рівні району в обов'язки товариства взаємного страхування буде входити безпосередня взаємодія зі страхувальниками щодо укладання договорів, збір премій, оцінка та відшкодування збитків тощо. На обласному рівні необхідно вирішувати завдання щодо диверсифікації прийнятих ризиків, інформаційної підтримки та створення системи попереджуючих заходів. На загальнонаціональному рівні при Асоціації фермерів та приватних землевласників України повинна вирішуватись стратегія розвитку сільськогосподарського страхування, координація діяльності підрозділів, взаємодія з міжнародними організаціями та організація перестраховування ризиків.

Висновки. Товариства взаємного страхування й страхові кооперативи, які успішно функціонують у багатьох країнах світу, можуть стати у найближчому майбутньому цілком ефективними і перспективними для української практики. Сільськогосподарські підприємства та приватні фермерські господарства гостро потребують надійного та системного страхового захисту своїх майнових інтересів за помірну плату. Функціонування на вітчизняному страховому ринку поряд із комерційними страховими компаніями некомерційних страхових товариств сприятиме посиленню конкуренції, адже найголовнішими перевагами останніх є: врахування інтересів кожного страхувальника (учасника товариства); доступністю страхових тарифів на послуги страхування; встановлення найбільш прийнятних умов та форми здійснення страхування; уникнення негативів, пов'язаних із діями нечесних страховиків-посередників; встановлення взаємовигідних партнерських зв'язків з міжнародними кооперативними організаціями. У макроекономічному масштабі при наданні страхових послуг в системі особистого страхування товариства взаємного страхування та страхові кооперативи можуть стати одними з найбільших інвесторів в країні, адже страхування життя пов'язане з досить тривалим періодом часу (від 3 до 15 і більше

років), тобто забезпечити приток довгострокових інвестицій в національну економіку.

Список використаних джерел

1. Асоціація товариств взаємного страхування та страхових кооперативів Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amice-eu.org>
2. Воблый К. Г. Основы экономики страхования / К. Г. Воблый. – К. : Типографія І.І. Чоколова, 1915. – 401с.
3. Ефимов С. Л. Общество взаимного страхования / С. Л. Ефимов // Экономика и страхование: энциклопедический словарь. М.: Церих-ПЭЛ, 2006 – С. 282.
4. Логвинова И. Л. Взаимное страхование в странах ЕС и России / И. Л. Логвинова // Страховое дело. – 2009. – № 3. – С. 40–46.
5. Навроцький С. А. Розвиток та становлення товариств взаємного страхування / С. А. Навроцький // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2002. – № 1. – С. 42–45.
6. Про внесення змін до Закону України «Про страхування» [Електронний ресурс]: закон України від 7 лист. 2001 р. № 2745-III [із змінами станом на 24.07.2009 р.]. – Режим доступу: <http://www.gov.ua>.
7. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування [Електронний ресурс]: постанова КМУ від 1 лютого 1997 р. № 132. [із змінами станом на 04.06.2003 р.]. – Режим доступу: <http://www.gov.ua>.
8. Общество взаимного страхования // Википедия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
9. Чайнов А. В. Страхование скота во Франции / А. В. Чайнов // Кооперативная жизнь. – 1913. – № 17–18. – С. 18–15.
10. Чайнов А. В. Кооперативные вопросы на общеземском съезде по страхованию скота / А. В. Чайнов // Кооперативная жизнь. – 1913. – № 19–20. – С. 20–21.
11. Чайнов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чайнов // М.: Наука, 1991. – С. 321–332.
12. Vagner A. Der Staat und Versicherungswesen / A. Vagner M.; АН СССР, 1947. – С. 98.
13. Mutual Insurance in Figures: Executive summary from the 2007 study produced by AMICE's predecessor association AISAM. – Brussels: Association International des Societes d'Assurance Mutuelle. – AISAM, 2007. – P. 19. (24p.).
14. Cooperative de seguros [Electronic resource] – Available from: // Encyclopedia de Economic. – Режим доступу: <http://www.economia48.com>.